УДК 343.

V. Oleiinik

MENTAL ELEMENT OF A CRIME OF MARINE POLLUTION

В.П. Олейнік
здобувач кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академії управління» м. Київ

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ МОРЯ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 243 КК України, є важливими для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми суб'єктивної сторони злочину забруднення моря присвятили свої праці: В.К. Матвійчук, С.Б. Гавриш, О.О. Плотнікова, Н.О. Лопашенко, Б.М. Леонтьєв та ін. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного дослідження.

Метою статі є дослідження суб'єктивної сторони злочину забруднення моря.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с. 115]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною, невід'ємною від суб'єкта [1, с.115]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с. 392—396; 3, с. 25—30; 4, с. 6—73; 5, с. 144—148; 6, с. 11—15; 7, с. 438—509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний період боротьби зі злочинами проти навколишнього природного середовища, зокрема, передбаченого ст. 243 КК України. Невирішеність багатьох питань, що стосуються суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 243 КК, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. У цьому сенсі слід зазначити, що оскільки поведінка людини, в тому числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується за допомогою ознак, що відносяться не

© В.П.Олейнік, 2017

тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинна бути вичерпно досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 243 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст. 243 КК, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питані може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим в практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки кримінального провадження можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, в переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст. 243 КК); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони, як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося на вивченні лише тих, що безпосередньо зв'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбаченого ст. 243 КК, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою [8, с. 115]. Таким чином, як вірно вказують В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле — суб'єктивна сторона й вина [9, с. 5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також зв'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше — про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [10, с. 161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину в формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то, з врахуванням обмеженого обсягу цієї роботи, коротко розглянемо ці загальнотеоретичні константи.

З цієї проблеми висловлені три основні судження: 1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині [11, с. 78]. Іншими словами, цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною

діяльністю [12, с. 41]. Обґрунтовуючи свою думку він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [13, с. 123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприятлива — в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності й інші психологічні моменти до поняття вини не включає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні, він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [4, с. 5—8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елементу злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [14, с. 114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння, одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [15, с. 23].

Виходячи з вищевикладеного, Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторони злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога про те, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [16, с. 9]. Необхідно також погодитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в кримінальному провадженні термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кримінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необереж-

ності; б) на практиці про вину говорять як про доказанність факту вчинення злочину конкретною особою [17, с. 15; 18, с. 50].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається за допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійними психологічними явищами, не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу, та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухіним, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [9, с. 6].

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, я вважаю, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину забруднення моря (ст. 243 КК). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції ст. 243 КК, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так як вина є обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 2 КК). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [8, с. 179]. Зміст форми вини розкривається в ст. 24 і 25 КК. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині, як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утєвський запропонував своє, на його думку більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [19, с. 103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст. 243 КК, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [20, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відносяться склад злочину, передбачений частинами 1 та 3 ст. 243 КК. Як відомо, із цього

питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах з формальним складом вина виражається в психічному відношенню не тільки до дій, але й до наслідків [21, с. 27; 22, с. 6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленням тільки до діяння) [20, с. 74; 23, с. 11—29].

Автор повністю поділяє другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 243 КК. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим, структура об'єктивної сторони злочину забруднення моря, передбаченого ч. 1 та 3 ст. 243 КК України як злочину з формальним складом, в тому числі й створення небезпеки настання наслідків, свідчить, що цей злочин за названими частинами може вчинятися лише умисно. Проте для більшої впевненості розглянемо існуючі погляди на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 243 КК: 1) М.М. Панько, О.О. Дудоров — заявляють, що «вчинення цього злочину можливо як з умисною так і необережною виною. Завдання шкоди здоров'ю конкретних людей з прямим умислом кваліфікується як замах або злочин проти особи, а при наявності мети — ослаблення національної безпеки України, злочин необхідно кваліфікувати по статтям розділу першого Особливої частини КК України...» [24, с. 517; 25, с. 751]; 2) С.Б. Гавриш запевняє, що «суб'єктивна сторона забруднення моря передбачає складну (подвійну) вину — щодо забруднення моря, умисел або необережність, щодо наслідків. Незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів вчиняється з прямим умислом, а за ч. 3 суб'єктивна сторона цього злочину може бути у вигляді умислу або необережності [26, с. 277]; 3) автори Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу, під редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка — переконані, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умисним діями щодо встановлених правил охорони моря і непрямим умислом або необережністю — щодо можливих наслідків забруднення моря» [27, с. 431]; 4) В.С. Плугатир, О.В. Кришевич — запевняють, що «суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 243 КК, характеризується такими ознаками: щодо порушення спеціальних правил —умисною або необережною формою вини, а щодо дій зі скидання чи поховання — прямим умислом; щодо наслідків, зазначених у ч. 1 цієї статті, — непрямим умислом або злочинною самовпевненістю чи злочинною недбалістю, а щодо наслідків, зазначених у ч. 2 цієї статті, — тільки необережністю, а стосовно ч. 3 статті 243 КК характеризується умисною формою вини...» [28, с. 555].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 243 КК України, свідчить: 1) що М.М. Панько та О.О. Дудоров, характеризуючи суб'єктивну сторону цього злочину і не досліджуючи її стосовно ч. 1,

2 та 3 ст. 243 КК, дають необґрунтоване судження стосовно суб'єктивної його сторони, відійшовши від її розгляду через ознаки об'єктивної сторони; 2) страждає неточністю формулювання суб'єктивної сторони цього злочину також думка С.Б. Гавриша, хоча він намагається розглянути її з позиції злочину з формальними та матеріальними складами, оскільки за ч. 1 об'єктивна сторона цього злочину характеризується діями, засобами вчинення злочину і лише створенням загрози а не наслідками, тобто за ч. 1 ст. 243 КК цей злочин з формальним складом. Про це свідчить підхід законодавця в ч. 2 ст. 243 КК, де він зазначає «ті самі діяння (а на наш погляд дії), якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель і т. ін. Отже, злочин, передбачений ч. 1 ст. 243 КК, відноситься до так званих злочинів «з формальним складом», це лише підтверджує нашу позицію, що цей злочин може вчинятися з прямим умислом». Така ж помилка допускається професором С.Б. Гавришем щодо злочину, передбаченому ч. 3 ст. 243 КК України. Проте С.Б. Гавриш не розкриває суб'єктивну сторону стосовно ч. 3 ст. 243 КК; 3) слід звернути увагу на те, що автори названого Науково-практичного коментаря підійшли до проблеми суб'єктивної сторони без її з'ясування стосовно 1, 2 та 3 частин ст. 243 КК, оскільки характеризують внутрішню сторону злочину не через об'єктивну сторону цього злочину; 4) В.С. Плугатир та О.В. Кришевич помилково розуміють положення ч.1 ст. 243 стосовно забруднення моря як злочин, що відноситься до матеріальних складів. Крім того, ці ж автори зв'язують суб'єктивну сторону цього злочину, передбаченого ч. 3 цієї статті з ознаками об'єктивної сторони.

Автор переконаний, що для того, щоб запропонувати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій або бездіяльності, які винний вчинив під час забруднення моря (ст. 243 КК). Вивчення 100 кримінальних справ свідчить, що з 50 справ злочини, вчинені за ч.1 та 3 ст. 243 КК, були вчинені умисно та умисел був прямим (100% від вивчених справ за ч. 1 та 3 цієї статті). Натомість за ч. 2 при вивченні 50 справ свідчить, що до дій цей злочин вчинявся з прямим умислом, а до наслідків особа ставилася необережно (100% проаналізованих справ) і необережна вина характерна як самовпевненість.

Характер та зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчиненого нею діяння. Структура злочинів з формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачене частинами 1 та 3 ст. 243 КК, така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже і складу злочину [29, с. 73]. Ще раз стверджуємо, що об'єктивна сторона злочину, що нами досліджується в якості обов'язкової ознаки, включає лише суспільно небезпечні дії, засоби, місце вчинення злочину. Інтелектуальна ознака умислу в злочинах, передбачених частинами 1 та 3 ст. 243 КК, включає усвідомлення особою суспільної небезпечності своїх дій, засобів, місця вчинення злочину та джерел злочину. Наслідки тут лежать за межами названих складів, тому усвідомлення, передбачення та бажання на кваліфікацію не впливають.

Таким чином, злочин, передбачений чч. 1 та 3 ст. 243 КК України, може бути вчинений тільки з прямим умислом. Це зумовлено тим, що злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко виражену неправильність у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума [30, с. 114].

Однією з основних ознак, які характеризують злочин, передбачений чч. 1, 3 ст. 243 КК, є суспільна небезпека. Визначаючи зміст умислу, а точніше, інтелектуального критерію вини, треба встановити і фактор усвідомлення особою вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру події, яка утворює діяння як акт вольової поведінки людини; і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для охоронюваних законом інтересів суспільства, громади чи окремої людини. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, заборонність, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст. 243 КК. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру свого діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. У той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій, що описані в чч. 1 та 3 ст. 243 КК. Аналіз змісту умислу злочинів, що досліджуються, дає нам можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням особи.

Таким чином, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а отже і усвідомити, що караність діяння означає його підвищену суспільну небезпеку. Це складає, на нашу думку, перший етап формування умислу винного — інтелектуальний критерій вини.

На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений чч. 1 та 3 ст. 243 КК України спосіб чи утриматись від нього. При вчиненні дій, передбачених чч. 1 та 3 ст. 243 КК, бажання буде підтверджене незаконними діями особи або осіб. У цьому випадку винний усвідомлює, що, вчиняючи дії, передбачені частинами 1 та 3 ст. 243 КК, бажає це вчинити.

Що ж до вчинення цього злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 КК, який відноситься до так званих діянь з матеріальним складом, то особа усвідомлює суспільну небезпечність дій, передбачених ч. 1 ст. 243 КК, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, але самовпевнено розраховує на їх відвернення, тобто до наслідків особа відноситься необережно.

Враховуючи те, що мотив не входить в зміст психологічного відношення особи до вчиненого нею діяння за ст. 243 КК, він лежить поза сферою інтелекту і волі як ознак умислу, то вони, таким чином, складають психологічну основу, на якій зароджується вина. Як складові психологічного процесу в зв'язку з вчиненням злочину, вони перетворюються (складаються) із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом на відміну від вини. Проведений аналіз судової практики щодо мотивів їх вчинення і підтверджує

умисну форму вини для злочину, передбаченого ст. 243 КК. Отже, мотив — це завжди психологічна причина вчинку. В цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо.

Важливо звернути увагу на те, що хоча мотиви злочину, передбаченого ст. 243 КК, не вказані в законі (за виключенням у разі скидання з метою поховання ч. 3 ст. 243 КК), однак в практичній слідчій та судовій діяльності вбачається необхідним, при здійсненні кримінального провадження встановити мотив та обґрунтувати його в обвинувальному вироку. Тому правильно, на наш погляд, відзначав Б.С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [31, с. 15]. Тому, у відповідності з п. 2 ч.1 ст. 91 КПК України в кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчиненого кримінального правопорушення. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети злочину забруднення моря слід більше приділяти уваги, ніж це робиться на практиці. Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних проваджень, вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру, правова оцінка злочину ускладнюється.

Мотиви умисного цього діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не випливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють як обумовлено певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчинені злочину.

Мета (перспектива) — джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант. Загально визначеним є те, що на відміну від мотиву мета характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне винний, вчиняючи злочин. Мета та мотив по-різному характеризують вольовий процес, якщо мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчинює злочин, то мета злочину визначає направленість дій, тобто — якого наслідку хоче досягти особа. Проте під час кримінального провадження за ст. 243 КК мета не встановлювалася, хоча це є істотним упущенням тому, що мета складає базу, тобто психологічну основу, на якій зароджується вина і мета існує ще до вчинення злочину, до появи вини.

Як свідчать результати нашого дослідження, спектр мети та мотивів цих злочинів досить широкий і різнобарвний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме запобіганню досліджуваного злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлення спонукання (потяг) до вчинення діяння, передбаченого ст. 243 КК

України. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єктивної сторони даного злочину вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [32; 33; 34; 35; 36].

Висновки. На підставі дослідження можна визначити такі основні положення: 1) суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 та 3 ст. 243 КК України, характеризується виною у формі умислу. Умисел для цього злочину може бути лише прямий; 2) мотиви і мета цього злочину можлива різноманітна і не впливає на кваліфікацію злочину забруднення моря (за виключенням ознаки скидання з метою поховання) за ч. 3 ст. 243 КК, але має значення для виду і міри покарання; 3) злочин, передбачений ч. 2 ст. 243 КК передбачає вину умисну до дій і необережність до наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.]; за ред. П.С. Матишевського та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.

2. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2000. — Вип. 7. — С. 392—396.

3. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / Петр Адамович Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.

4. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация пре ступлений / Алексей Иванович Рарог. — М. : Профобразование, 2001. — 135 с.

5. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одес. нац. акад. — Одеса, 2000. — Вип. 13. — С. 144—148.

6. *Фельдблюм В.С.* Уголовная ответственность за заведомо ложное показание: автореф. дисс....канд. юрид. наук : спец. 12.715. «Уголовное право и уголовный процесс» / В.С. Фельдблюм. — М., 1972. — 16 с.

7. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблеми боротьби зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62 — 64.

8. Учебник уголовного права. Общая часть / [Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др.] ; под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М. : Спартак, 1998. — 412 с.

9. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину: [лекція] / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. — 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: часть Общая. — К., 1995. — С. 160—168.

11. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. — 1969. — № 1. — С. 77—79.

12. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. — Воронеж : Воронеж. ун—т, 1974. — 230 с.

13. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. — С. 121—129.

14. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Юрий Андреевич Демидов. — М. : Юрид. лит, 1975. — 184 с.

15. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. — М., 1981. — С. 20—26.

16. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изв. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82—86.

17. *Малков В.П.* Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14—16.

18. *Плотников А.И.* Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / Александр Иванович Плотников. — Оренбург : Основа, 1997. — 140 с.

19. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Борис Самойлович Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.

20. *Дагель П.С.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.

21. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М. — Л. : АН СССР, 1948. — 312 с.

22. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26—28.

23. *Скляров С.В.* Вина и мотивы преступного поведения / Сергей Валерьевич Скляров. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2004. — 326 с.

24. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий : под редакцией Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 496—540.

25. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 720—782.

26. *Гавриш С.Б.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш // Кримінальний право України : Особлива частина : підручник [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.] ; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. та допов. — Х. : Право, 2015. — С. 266—277.

27. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; під заг. ред. Потебенько М.О. , Гончаренко В.Г. — К. : Форум, 2001. — у 2 кн. — Кн. 2. — 944 с.

28. *Плугатир В.С.* Злочини проти довкілля / В.С. Плугатир, О.В. Кришевич // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернєя. — К. : ЮрінкомІнтер, 2016. — С. 530—578.

29. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / Степан Богданович Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

30. *Тарарухин С.А.* Квалификация преступлений в следственной и судебной практике / Святослав Андреевич Тарарухин. — К. : Юринком, 1995. — 208 с.

31. *Викторов Б.А.* Цель и мотив в тяжких преступлениях / Борис Алексеевич Викторов. — М. : Госюриздат, 1963. — 82 с.

32. THE SAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226 p.

33. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction

by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

34. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

35. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 313 p.

36. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : [pidruch. dlia stud. yuryd. vuziv i fak.] / [H.V. Andrusiv, P.P. Andrushko, V.V. Benkivskyi ta in.]; za red. P.S. Matyshevskoho ta in.]. — K. : Yurinkom Inter, 1997. — 512 s.

2. *Benkivskyi V.O.* Deiaki teoretychni pytannia vyny / V.O. Benkivskyi // Derzhava i pravo: zb. nauk. prats. Yurydychni i politychni nauky / Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. — K., 2000. — Vyp. 7. — S. 392—396.

3. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / Petr Adamovych Vorobei. — K. : NAVSU, 1997. — 184 s.

4. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija pre stuplenij / Aleksej Ivanovich Rarog. — M. : Profobrazovanie, 2001. — 135 s.

5. *Tkachuk A.L.* Do pytannia pro vytoky vyny yak pravovoi katehorii / A.L. Tkachuk // Aktualni problemy derzhavy ta prava / Odes. nats. akad. — Odesa, 2000. — Vyp. 13. — S. 144—148.

6. *Fel'dbljum V.S.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zavedomo lozhnoe pokazanie: avtoref. diss....kand. jurid. nauk : spec. 12.715. «Ugolovnoe pravo i ugolovnyj process» / V.S. Fel'dbljum. — M., 1972. — 16 s.

7. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskih prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62—64.

8. Uchebnik ugolovnogo prava. Obshhaja chast' / [Borodin S.V., Kudrjavcev V.N., Kuznecova N.F. i dr.] ; pod red. V.N. Kudrjavceva, A.V. Naumova. — M. : Spartak, 1998. — 412 s.

9. *Matviichuk V.K.* Subiektyvna storona skladu zlochynu: [lektsiia] / V.K. Matviichuk, S.A. Tararukhin. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 1994. — 36 s.

10. *Svetlov A.Ja.* Subektivnaja storona prestuplenija / A.Ja. Svetlov // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape: chast' Obshhaja. — K., 1995. — S. 160—168.

11. *Dagel' P.S.* Soderzhanie, forma i sushhnost' viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Izv. vuzov. Pravovedenie. — 1969. — № 1. — S. 77—79.

12. *Dagel' P.S.* Subektivnaja storona prestuplenija i ee ustanovlenie / P.S. Dagel', D.P. Kotov. — Voronezh : Voronezh. un-t, 1974. — 230 s.

13. *Dagel' P.S.* Ponjatie viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Materialy XIII nauchnoj konferencii DVGU. — Vladivostok, 1968. — Ch. IV. — S. 121—129.

14. *Demidov Ju.A.* Social'naja cennost' i ocenka v ugolovnom prave / Jurij Andreevich Demidov. — M. : Jurid. lit, 1975. — 184 s.

15. *Zlobin G.A.* Vinovnoe vmenenie v istoricheskom aspekte / G.A. Zlobin // Ugolovnoe pravo v bor'be s prestupnost'ju. — M., 1981. — S. 20—26.

16. *Protchenko B.A.* Ponjatie nevmenjaemosti v sovetskom ugolovnom prave / B.A. Protchenko // Izv. vuzov. Pravovedenie. — 1987. — S. 82—86.

17. *Malkov V.P.* Subektivnye osnovanija ugolovnoj otvetstvennosti / V.P. Malkov // Gosudarstvo i pravo. — 1995. — № 1. — S. 14—16.

18. *Plotnikov A.I.* Obektivnoe i subektivnoe v ugolovnom prave (ocenka prestuplenija po juridicheskim priznakam) / Aleksandr Ivanovich Plotnikov. — Orenburg : Osnova, 1997. — 140 s.

19. *Utevskij B.S.* Vina v sovetskom ugolovnom prave / Boris Samojlovich Utevskij. — M. : Gosjurizdat, 1950. — 319 s.

20. *Dagel' P.S.* Ustanovlenie subektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.V. Miheev. — Vladivostok : DVGU, 1972. — 36 s.

21. *Durmanov N.D.* Ponjatie prestuplenija / Nikolaj Dmitrievich Durmanov. — M. — L. : AN SSSR, 1948. — 312 s.

22. *Nikiforov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1965. — № 6. — S. 26—28.

23. *Skljarov S.V.* Vina i motivy prestupnogo povedenija / Sergej Valer'evich Skljarov. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2004. — 326 s.

24. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej sredy / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij : pod redakciej Ju.A. Karmazina, E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO «Odissej», 2001. — S. 496—540.

25. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. S. 720—782.

26. *Havrysh S.B.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh // Kryminalnyi pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : pidruchnyk [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.] ; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. ta dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 266—277.

27. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ; pid zah. red. Potebenko M.O. , Honcharenko V.H. — K. : Forum, 2001. — u 2 kn. — Kn. 2. — 944 s.

28. *Pluhatyr V.S.* Zlochyny proty dovkillia / V.S. Pluhatyr, O.V. Kryshevych // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.] ; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. — K. : YurinkomInter, 2016. — S. 530—578.

29. *Gavrish S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj sredy Ukrainy. Problemy teorii i razvitija zakonodatel'stva / Stepan Bogdanovich Gavrish. — Har'kov : Osnova, 1994. — 640 s.

30. *Tararuhin S.A.* Kvalifikacija prestuplenij v sledstvennoj i sudebnoj praktike / Svjatoslav Andreevich Tararuhin. — K. : Jurinkom, 1995. — 208 s.

31. *Viktorov B.A.* Cel' i motiv v tjazhkih prestuplenijah / Boris Alekseevich Viktorov. — M. : Gosjurizdat, 1963. — 82 s.

32. THE SAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226 p.

33. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

34. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

35. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 313p.

36. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298p.

Олейнік В.П. Суб'єктивна сторона злочину забруднення моря

У статті здійснено дослідження суб'єктивної сторони злочину забруднення моря. Автор з'ясував загальні положення стосовно суб'єктивної сторони злочину та ретельно дослідив внутрішню сторону злочину, передбаченого ст. 243 КК України. У роботі з'ясовані існуючі погляди на суб'єктивну сторону цього злочину, зроблений їх критичний аналіз.

Ключові слова: *суб'єктивна сторона злочину, вина, мотив злочину, мета злочину, умисел, необережність.*

Олейник В.П. Субъективная сторона преступления загрязнения моря

В статье проведено исследование субъективной стороны преступления загрязнения моря. Автор выяснил общие положения о субъективной стороне преступления и тщательно исследовал внутреннюю сторону преступления, предусмотренного ст. 243 УК Украины. В работе выяснены существующие взгляды на субъективную сторону этого преступления, сделан их критический анализ.

Ключевые слова: *субъективная сторона преступления, вина, мотив преступления, цель преступления, умысел, неосторожность.*

Oleiinik V. Mental Element of a Crime of Marine Pollution

In this article, the mental element of a crime of marine pollution is researched. The author investigates general provisions concerning the mental aspect of a crime and deeply researches internal side of a crime provided for in Article 243 of the Criminal Code of Ukraine. The existing viewpoints on the mental element of this crime are determined and critically analyzed.

Keywords: *Mental Element of a Crime; Guilt; Motive of a Crime; Purpose of a Crime; Intent; Carelessness*

Стаття надійшла до редакції: 10.08.2017.